

КОНЦЕПТОСФЕРА ПОРИ РОКУ В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Петренко Людмила Олександрівна

аспірант кафедри української мови

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, Харків, Україна

Зростання уваги до мовленнєвого акту сприяло популярності когнітивного аналізу мовних явищ. Репрезентація концептів у мові поезії відзначається виразною образністю та експресивністю. Ключовим у літературі, зокрема в поезії початку XXI ст., є глобальний концепт ЧАС. Значне поширення темпоральних образів у контексті означеного періоду мають репрезентанти концептосфери ПОРИ РОКУ. Мета статті – визначити особливості вербалізації її складників в українській поезії означеного періоду.

У дослідженні розглянуто визначення концепту, його зв'язок зі свідомістю носія мови; наведено погляди науковців щодо особливостей структури концепту. Приділено увагу концептуальній метафорі як ментальній структурі, у якій закладено когнітивні ознаки образу, що з'являється на основі уподібнення. Зроблено спробу систематизувати особливості мовного втілення концептосфери ПОРИ РОКУ в поезії початку XXI ст. Досліджено ядерні та периферійні вербалізатори, частотність уживання назв сезонів; узагальнено засоби імпліцитної й експліцитної репрезентації, контекстуальну сполучуваність з атрибутами та предикатами. Виявлено особливості семантики темпоральних лексем.

Результати проведеного аналізу дають змогу стверджувати, що значення часоназв здебільшого збігаються зі словниковими дефініціями. Ядро концептосфери утворюють іменники, за частотністю їм децю поступаються прикметники. Прислівники та дієслова функціонують рідко і здебільшого відображають специфіку мовомислення автора. Установлено, що важливу роль під час репрезентації концептосфери ПОРИ РОКУ відіграє нароцнення просторової чи матеріальної семантики. Часто пори року асоціюються з біографічним часом людини. Конотація темпоральних лексем залежно від контексту змінюється від позитивної до негативної. Метафоричне переосмислення демонструє залучення в поетичний текст традиційних антропоморфних образів, які трансформуються, підпорядковуючись задуму автора. Імпліцитно образи пір року втілюються через зображення явищ природи чи людської діяльності в певний період. Особливе значення має функціонування часоназв у складі сталих висловів різного походження, що пов'язано із залученням екстралінгвальної інформації.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, концептосфера, пори року, когнітивна метафора.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. В останні десятиліття зростає увага до розгляду мовленнєвого акту як сфери реалізації пізнавальних та комунікативних можливостей мовних знаків, тому когнітивний аналіз мовних явищ здобуває все більшу популярність. Утілення концептів у поетичному мовленні є специфічним явищем, що характеризується виразною образністю та експресивністю. Концепт ЧАС вважаємо одним із базових у художній літературі, зокрема поезії початку XXI ст. Найпоширенішими темпоральними образами в контексті означеного періоду слугують репрезентанти концептосфери ПОРИ РОКУ.

Актуальність роботи зумовлена поширенням вербалізаторів глобального концепту ЧАС, зокрема концептосфери ПОРИ РОКУ; особливою лексичною наповненістю концептів у мові поезії початку XXI століття, що ґрунтується на образах і аналогіях, та недостатнім їхнім вивченням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні термін «концепт» поширений у мовоз-

навчому використанні, але немає одноставної думки щодо його дефініції. Серед дослідників, чий інтерес стосується вивчення концептів, слід назвати М. Алефіренка [1], А. Вежбицьку [12, 13], О. Кагановську [4], В. Карасика [5], О. Селіванову [8], Й. Стерніна [7] та ін.

Мета статті полягає у визначенні особливостей вербалізації складників концептосфери ПОРИ РОКУ в українській поезії початку XXI століття. Відповідно до мети передбачено розв'язання таких завдань: визначити структуру концептосфери ПОРИ РОКУ; з'ясувати особливості морфологічного вираження ядерних лексем; специфіку засобів мовної виразності, у творенні яких вони беруть участь; функційно-стилістичні особливості часоназв.

Виклад основного матеріалу дослідження. За О. Селівановою концепт розуміємо як «інформаційну структуру свідомості, різносубстратної, певним чином організованої одиниці пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання» [8, 256]. Мова, на думку З. Попової, сприяє виникненню концепту у свідомості, оскільки людина мислить, оперуючи концептами. Отже, концепти є ідеальними сутностями, що формуються у свідомості з досвіду [7].

Існують різні думки щодо структури концепту. Трикомпонентним утворенням, що має ціннісний, образний і поняттєвий рівні, вважають концепт В. Карасик і Г. Слишкін [5]. У структурі концепту В. Маслова виокремлює ядро та периферію, де ядро – словникові значення, а периферія – суб'єктивний досвід. Сукупність концептів, із яких формується свідомість носія мови, дослідниця називає концептосферою [6].

Концепт може вербалізуватися експліцитно та імпліцитно. Експліцитно він утілюється лексемами, що називають певне поняття. Імпліцитно – через опосередковане називання відповідного поняття.

Людина інтерпретує свій досвід через уподібнення понять, перенесення ознак чи характеристик, використовуючи їх як основу для порівняння. В. Страхова вказує на існування концептуальної метафори – ментальної структури, яка реалізує когнітивні ознаки образу, що виник на основі уподібнення [10].

У сучасній українській поезії спостерігаємо активну вербалізацію концептосфери *ПОРИ РОКУ*. Частота вживання назв певного сезону та різноманіття засобів їх вираження не рівномірні.

У поезії початку ХХІ століття виразним і найпоширенішим є мікроконцепт *осінь*. У тлумачному словнику однойменну лексему трактують як «пора року між літом і зимою, для якої характерно скорочення дня, поступове похолодання, відліт птахів у вирій, скидання рослинами листяного покриву і т. ін.» [9]. Ця семантика поширена в поезії означеного періоду: «*І летіти б до країн веселих, / І згадать таке, що не згадать. / Сонце. Осінь. І літа метелик. / Може, це і є та благодать*»... (3, 110); «*осінь. мокре листя під ногами. / сонні хмари. з рота пара йде. / а берізка, мов шляхетна панна, / одяглася в плаття золоте*» (13, 30).

Лексема *осінь* у переносному значенні «час наближення старості, згасання почуттів, життя» [9] теж функціонує доволі часто: «*Ще небеса такі, що не пора... / І забуваси, що таки вже осінь*»... (3, 84).

У синтагматичні відношення для передання художнього образу осені вступають спільнокореневі слова різної частиномовної належності, серед яких найбільш поширені іменники та прикметники.

Атрибутиви зазвичай вносять додаткову емоційність, позначають сум, втрату, що відповідає традиційним асоціаціям: «*Моїми сльозами блищать діаманти, / дощів діаманти; / я – вальсу осіннього плинне анданте, / осіннє анданте*» (17); «*Слива губить / листя воно / падає на павукову / хатку яка / скоро не витримає і / вже не треба / щоб ламалась гілка / бо гілки шкода / а це така осіння смерть*» (14).

Прикметник *осінній* експлікує традиційне переносне значення 'немолодий': «*Здавалось, так воно ще довго буде – / Олія літа,*

млось і взагалі... / Та вже ідуть нові осінні люди / По синій зосередженій землі» (3, 28); «*Далекий друже... Я розправив крила – / Не треба рук / осінньому мені! / Мої турботи нібито й земні – / Допоки вітром напнені вітрила*» (16).

Темпоральна лексема *осінній* асоціюється з багатством, що узуально для мислення українців: «*Я вся була немов осінній сад / над усіма осінніми садами. / Гілля ще не торкався листопад, / воно рясніло стиглими плодами*» (17). Іноді простежуємо антитетичне значення 'втрата, порожнеча': «*є вовчі очі... / жовті, / як зграя жовтих граків, / чи круків, / чи кроків... / по осінній пустелі... / і є їх дикість... / – золота*» (14); «*Не пишеться. Душа пуста, / Як зоране осіннє поле*»... (3, 12).

Прислівникові форми поодинокі, зазвичай наділені семантикою втрати: «*Так осінньо шелеснули вії / І, як спазма, навкруг постелилась / Без продишу тінь*» (3, 157).

У поезії початку ХХІ століття традиційна концептуальна метафора осені-жінки набуває різних модифікацій. Відзначимо такі:

- **господиня**: «*Сумною хазяйкою осінь іде, / Ховає під листям полишені речі*» (16);

- **мати**: «*Було у осені три сини – / Двоє розумних, а третій Жовтень. / Вона у мене за них просила... / благала: – не зрадь їх... куди б не йшов ти*»... (16);

- **хвора жінка**: «*Тремтить на вітрі ліхтаря кульбаба, / Мертвна квітка опівнічних міст. / І з вулиць осінь, хора і кульгава, / Забилась на ніч в вижовклий під їзд*» (3, 15);

- **хижка істота**: «*На тебе вчора осінь полювала. / Нечутно йшла, тлумила полини. / А день гасив багаття вдалині. / А ніч на тебе ткала укшивало*» (14);

- **дівчина-наречена** (через використання назв традиційного народного одягу): «*отам в гіллястих моїх садах де / грушки рояться та меду просять / явилась осінь в червоній плахті / стягнула з воза розкішний посаг*» (14);

- **знатна пані** (часто супроводжується онімізацією): «*Йдете ногами босими, / щоб сипать дукачі... / Я чула, пані Осене: / Ви плакали вночі*» (17);

- **листоноша**: «*Поштарка-осінь ходить з даму в дім. / Вона щодня шукає адресата, / який мене сахається. А втім, / шукає безвідносно – розказати*» (16);

- **індіанка**: «*Там індіанка-Осінь / під блідолицю косить*» (16).

Образ осені як жінки традиційно пов'язаний із відображенням почуттів: «*Їй пора на чавунні перила мосту, / де павук доживає / в своїй останній павутинці. / Осінь боїться павуків. / Осінь їсть печені яблука*» (14).

У досліджуваній поезії лексема *осінь* часто нарощує просторову семантику: «*бреду по вогкім листі / все далі й далі в дощ холодний / в осінь*» (11, 94); «*Монополія кленів на втечу ув осінь*» (9).

Метафоризований образ осені часто виконує функцію суб'єкта дії, проте досить рідко ототожнюється з об'єктом, як, наприклад, у контексті: «Безліч смаків пристає до **осені** / солоної риби чи тушкованою капуста / ванілі й цинамону» (12, 69).

Нерідко трапляються взаємні трансформації образів ліричного суб'єкта й осені: «ми трухлі ми мокріємо ми **осінь** / ми луцимось і пахнемо старим» (14).

У віршах деяких поетів, зокрема Сергія Осоки, спостерігаємо вплив фольклору й зображення осені як птаха: «Не виглядайте, вірте / трьом **осеням**, трьом розпашілим птицям. / Вони й мені співали біля хвіртки, / вони й мене сторочили по нитці» (14).

Метафорична репрезентація образу осені як ворога актуалізує екстралінгвальну інформацію в такому контексті: «**Antanta-Осінь** досі не розбита. / Я серед тих приречених бійців, / Що неодмінно сплатять грудню мито / За жовту кулю в скроню при кінці» (16).

У поодиноких випадках лексема *осінь* входить до складу трансформованих сталих висловів різного походження: «Шосейка щось крізь рідний вітер свисне / І кане в **осінь** тиху і глибоку»... (3, 46). У наведеному уривку використано фразеологізм, запозичений з античної міфології *канути в Лету* (вар. *канути у воду*), що означає зникнути назавжди. Іноді спостерігаємо зв'язок із народними віруваннями про те, що птахи відкривають весну й зачинають осінь: «Вже **осінь** замкнено ключами журавлів. / Десені на її величних гобеленах / рясніють барвами – в неласці лиш зелена. / Вже **осінь** замкнено ключами журавлів» (17).

Темпоральний відрізок 'осінь' репрезентовано експліцитно та імпліцитно через відображення її характеристик, властивих території України. Серед лексем, що їх номінують, слід назвати такі: **дощ**, наприклад: «**Осінь** не возить воду на возі, / **осінь** не носить воду на плечах, / **осінь** кармінна, / **осінь** у просині, / **осінь** ллє воду з неба, / багато води, / багато» (14); **вітер**: «Неголений **вітер** коловся дощем – / Обійми-цілунки. / А я пакував листопадовий щем / У спогади-клунки» (16).

Крім того, поети зображують явища, пов'язані із цією порою року, зокрема, відлітання птахів: «у сірім небі літа сміх останній / під ним у сірім попелі тополі / і **птахи** у безмежному чеканні / збирають в ключ останні краплі волі» (14) та скорочення світлого періоду доби: «**Ночі стають все довші**, й вони такі, / знаєш, як виноград перестиглий, / п'янки, липкі і зім'яті» (1, 15).

У контекстах спостерігаємо взаємодію іменників-репрезентантів образу осені та дієслів із такими значеннями: **руху** (*блукати, йти, летіти*); **відчуттів** (*боятися, плакати*); **переміщення предметів** (*викочувати, возити* (воду), *протягувати, тягнути*), **дій із предметами** (*гострити, їсти, лити, палити*); **смерті, втрати** (*залишити, померати*) тощо.

Словообраз *осінь* увиразнюється атрибутами зі значеннями: **вад** (*хора, кульгава*); **кольору** (*кармінна, червона, золота*) та інших ознак (*тиха, глибока, сонячна, в джинсах, холодна*).

У сучасній українській поезії концептосфера **ПОРИ РОКУ** втілена в образах місяців. Часто номінації першого осіннього місяця проєктуються на біографічний час ліричного суб'єкта, що відповідає семантиці означеної пори року загалом: «Ще тільки **вересень**. Ще ти – високий птах. / Все, що захочеш – візьме ось і верне»... (3, 84).

Традиційно під час метафоричного переосмислення осінні місяці постають в образах чоловіка, хлопця й пов'язані з трагізмом: «І мряка, і намет самотній / на полі пізніх кавунів... / **Сухотний волоцюга жовтень** / у наші кашляє пісні» (14).

Часто фіксуємо нетрадиційні асоціації, що виникають під час нарощення предметного значення, наприклад: «Є. І зникає. І знову повернеться. / Ніжно торкає полотнище **вересня** / Щоку твою – таку теплу – мою» (5, 82); «**гострі потоки стокревних стихій** / знову на пару з ламким **листопадом** / тремом у грудях порубаним садом / градом де знову і юрій і змій» (5, 61).

Іноді вербалізація образів осінніх місяців відбувається за допомогою відповідних прикметників та дієслів: «Вже тіні синьої води / Лягли до стін, / Ажурно виті. / Вже **вересневої** різьби / Хрусткі узорі на блакиті» (5, 20); «За вуглами німих епох / **Вересневіють** кленні ноти. / Їм по контуру світлом – Бог, / Як і в тебе – свічі навпроти» (2, 15).

Мікроконцепт *весна* – другий за частотністю складник концептосфери **ПОРИ РОКУ** в сучасній поезії. Характерним є уживання ядерної лексеми, що відповідає прямому словниковому значенню, наприклад: «якщо враховувати що всі дерева / цозими помирають / то значить що кожна **весна** для них / усе нова вічність / з якої починається їхнє життя / але для тих хто живе до або після цих дерев / ця вічність не почнеться ніколи» (14).

Спостерігаємо переносне значення лексеми *весна* – «що-небудь початкове, яке провіщає розквіт, розвиток, перемогу чогось» [9], проте з негативним відтінком: «**весна** розправляє наповнені русла / нікому не скаже всю правду рибалка / як дивиться майже ковтаючи усміх / розрубана мов оселедець русалка» (10, 58).

Іноді для репрезентації зазначеної пори функціонують прикметники та прислівники. Атрибутивні форми здебільшого мають позитивну конотацію: «Лови уривки **березневих** фраз / Вже скоро в них **квітневе** заполоще» (2, 59); «Небо **квітневі** викреслюють птиці, / Стиха на лиця ляга непроглядь / Двом, що при сутінках в кухні сидять» (4, 8).

Прислівники характеризують зазначену пору як час відродження природи та почуттів: «отак і я – воскресну **навесні** / від холодів, що знались на мені» (16); «то вишня цвіла чи імла чи перга / між

небом і небом стояла як вліта / **квітнево** снігами тягнулась до квіту» (14).

Традиційна концептуальна метафора виявляється в ототожненні весни із жінкою. Найпоширеніші випадки, коли весна-жінка є суб'єктом дії: «збільшується день лопухуватий, / набрякають морди в конюшин; / ця **Весна** самотня, як бувають / іноді самотніми жінки» (13, 148); «Це, мій друже, **весна**, / ця напахчена щастям капризниця; / і не хочеш їй вірити – / а віриши, / а все-таки ждеши» (17). Проте спостерігаємо поодинокі випадки, де означений образ, метафорично переосмислюючись, набуває негативного оцінного значення 'убивця': «у будь якій ситуації / треба бути адекватним / **весна** вбила комаху / я бачив гірших потвор» (10, 82).

Поширеними є контексти, у яких ядерна лексема експлікує традиційне для української поезії значення 'пробудження природи від зимового сну': «У темряві гілка про **весну** голосно плаче, / Бо та не приходить. Загрузла, певно, в болоті» (14). Проте наявні поодинокі випадки експлікації антитетичної семантики 'час смерті': «та цю **весну** чомусь Палажка хиріє / сидить щодень при чорних образах / а сю ніч нащось винесла сокиру / і потемки прорубувала дах» (14).

Оказіональним є ототожнення весни зі станом сну та частиною будівлі, де жінка є об'єктом дії: «**Весна** – це сон, що н'є жінок і чарку, / Причілок золотавий – то **весна**» (3, 92).

Рідко трапляється зображення весни у фольклорних традиціях: «Ото вже **весна** – ні приїхала, ні прийшла, / чи боса чи взута, чи пішки, а чи саньми» (14).

У сучасній українській поезії назви весняних місяців функціонують рідше, але розділяють семантику зазначеної пори. Метафорично переосмислюючись, вони позначають осіб чоловічої статі: «живе в кімнаті **березень** напружений / щомить готовий кинутися геть / і ми живемо / присмеркові служимо / з важких гардин витрушуємо смерть» (14); «І віконні шибки, і старі авта – / все цвіте у **квітні**, на всьому цвіт» (1, 8).

Поширене використання номінацій у прямому значенні з числівниками, що вносять екстралінгвальну інформацію й створюють темпоральну прив'язку або є умовною точкою відліку: «14 **березня** – Явдохи / моя прабаба була Явдохою / у дитинстві на ній трималася моя світобудова» (14).

Імпліцитно зображення початку весни репрезентується процесами, що характерні для рослинного та тваринного світу в цей період: «Волохати рослини, комахи вертають в міста, / Їхні прожилки живлять повітря і пахнуть вінками» (9).

Серед дієслів, що беруть участь у процесах метафоризації, за семантикою виділяємо ті, що позначають **рух** чи **стан** (приходити, стояти) або позначають дії з об'єктами (вбивати, насуватися, роздавати, розкладати).

Літо поети початку ХХІ ст. зображують по-різному, здебільшого це час нездійснених

бажань, руху до межі. Лексема **літо** найчастіше реалізує пряме значення «найтепліша пора року між весною й осінню» [9] і виконує в контекстах функцію тла подій: «**Літо** лишило тобі високу пшеницю. / **Літо** минало, доки ти жила, ніби летіла» (8, 28); «**Літо**. Плавати у непевних водах із прісною водою» (1, 60).

Здебільшого мікроконцепт **літо** виражається іменниками, рідко трапляються прикметники: «цей **літній** дощ як оплески далекі / шипить словами «шина» і «спорши»» (4, 93).

Для okazіонального мовомислення поетів окресленого періоду показовим є розширення семантики часоназв і набуття ними просторового значення: «Звичайна собі дорога в жовтому **літі**. Так. Зелена дорога. Синій Дніпро...» (3, 122); «В битві під **Summerградом** / Вересень з Листопадом / Були забиті в скроню. / Я їх один хороню» (16).

Лексема **літо** часто позначає біографічний час людини – зрілість, духовну та фізичну: «Дзвени та грай, як водограй, / у ранніх виріях бджолиних... / Серпнева золота пора... / Мойого **літа** серцевина»... (14).

Фіксуємо поодинокі випадки використання лексеми **літо** в рідковживаному значенні 'рік': «Вже котра пружка ляже поміж брів / Вже котре **літо** промине, пролине – полишить нам засохлу кров ожини / й колючий дріт петрових батогів» (14).

У поезії Маріанни Кіяновської наявна нетрадиційна асоціація зазначеного образу із жінкою: «Панна-**Літо** в панамі із білих латать. / Пленер млявий, в'язкий і ніжний. / Трави снуть. На обрії домінує гладь» (9).

З-поміж номінацій літніх місяців найбільшою частотністю відзначається лексема **серпень**, що в поетичних контекстах постає в образі живої істоти: «**серпень** ходить сухими луками / все обтрушує сіно з ніг / над мою куриць розлукою / над розлукою в поліні» (14).

Імпліцитно завершення теплої пори передається через зображення природних явищ, зокрема скорочення днів: «У струменях часу – мінання серпневого зілля. / Солдати смугасті по закутках **день** розтягли. / Агонія слив і ранет най'яніше похмілля» (9).

У поезії початку ХХІ ст. часоназва **літо** функціонує в метафоричних поєднаннях з дієсловами, що мають семантику: **початку** (починатися); **завершення**; наближення до внутрішньої межі (догорати, достигати, дотлівати, пролинати, проминати, розмотуватися); **руху** (лишати (часто з акватичною семантикою – перетікати, скрапувати)) тощо.

Прикметники, що увиразнюють означений словообраз, мають здебільшого позитивне оцінне значення безкінечне, гаряче, добре, довге, жовте, красне, кругле, нове, пекуче, свіжостигле, сухе, тепле, трепетне; іноді негативне – виснажене, жаске, понтове.

Серед складників концептосфери **ПОРИ РОКУ** в сучасній поезії мікроконцепт *зима* трапляється рідше. У словнику подано таку дефініцію ядерної лексеми «найхолодніша пора року між осінню й весною» [9]. Це значення поширене в поезії початку ХХІ ст.: «Холонуть люди на землі, / Темнаві, як гілля й ворони, / **Зими** на тлі» (4, 80); *Я привела б його сама, / але не до снаги, / коли за вікнами зима / і на шляхах снігу* (17).

Крім іменників, у синтагматичних відношеннях перебувають: **прикметники**, що вказують на віднесеність того чи того явища до означеного періоду: «**Зимовий** ранок без застереження / прийшов на зміну **осінніх** злив» (7, 51); **прислівники**, що виражають особливості емоційного стану людини в цей період: «і ця моя розхристана країна / і сірі неримовані кути... / **зимово** прикладаються до джина / від добрий він все може він як ти» (10, 69); тактильні відчуття: «**Зимно** шкіри не мати – і нині, і завтра, і присно, / Хтось сьогодні сконав, хтось в дорозі на тиждень відстав» (9).

За нашими спостереженнями, у поетичному мовленні означеного періоду лексема *зима* розширює семантику та виражає просторове значення: «Твори собі, допоки серце вільне, / Приблизний світ минулої **зими**» (15, 30).

Нерідко зазначена часоназва експлікує значення 'почуття без взаємності': «вони не переймаються, що **зима** / проміж лівих ребер пульсує глухо, / бо такої взаємності і не мав / оглушений поцілунком у ліве вухо» (16); «А біль-**зима** лягла до ніг, неначе поле, / Що пошматоване пінгвінами ріллі» (16). Подекуди ця семантика пов'язана з мотивом перетворення: «я покажу тобі, як потвори зі снів і добрі уявні звірі / сповільнюють свої незвичайні і дорозні цимі, / і пересуваються в **зиму**, перетворюються на **зиму**» (1, 41); «потиху перетворююся у **зиму** / в **зимі** не холод у **зимі** стихання / від цього кроки вже не так і ранять» (14).

Спостерігаємо поодинокі випадки традиційного ототожнення зими зі смертю, як-от: «Я грудня боюсь, я боюся дзеркал-ожеледиць – / у них моя смерть... але хай не цієї **зими**» (17). Іноді лексема *зима* експлікує значення 'час, який треба перебути': «Господи! Ще б **зиму** цю – овва, – / Перебути, бо так душа знекровлена./ І діждатись див. А є дива, / Раз ти все ж за щось мені дарована»... (3, 168).

Образ зазначеної пори втілюється імпліцитно через зображення явищ природи, зокрема це: **сніг**: «Це **море** – біле, враже, безіменне, / слова поримно туляться до мене, / письмовий стіл – до квітня – мій ковчег!» (16); «**Сніг** на мрамур і квіти у **день** той опав неспроста, / Бо холерність цих мурів брала душі і пристрасті жерла» (9); **холод**: «**Холодні дні** розмірені і ниці. / Насподі снігу пінитесь трава. / На цвілий хліб злітаються синиці. / На бідний розум сходяться слова» (16) та ін.

У складі метафори лексема *зима* поєднується з дієсловами, що позначають здебільшого активні дії (добивати, торкатися, крутитися, пінитися, трусити) або **плинність** (відступати, тривати). Серед художніх означень, що увиразнюють словесний образ зазначеної пори, найпоширеніші мають семантику **тривалості** (довга); **температури** (тепла, холодна), **відсутності снігу** (безсніжна, гола); та деякі інші, зокрема **безжальна**, німа, перестигла, пізня, повсюдна.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у поезії початку ХХІ однією з найбільш широко представлених у межах глобального концепту **ЧАС** є концептосфера **ПОРИ РОКУ**, репрезентована здебільшого експліцитно. Ядрами означеної концептосфери є лексеми на позначення відповідних сезонів – *осінь*, *весна*, *літо*, *зима* (розташовано за частотністю). Менш поширені назви місяців. Семантика темпоральних лексем здебільшого відповідає словниковим дефініціям. Проте поширеним явищем є нарощення семантики: набуття часоназвами просторового значення чи семантики матеріальності. Частотним є асоціювання пір року з біографічним часом людини. Конотація темпоральних лексем у контексті варіюється від позитивної до негативної. Метафоричне переосмислення демонструє функціонування в поетичному тексті традиційних антропоморфних образів, які набувають різних модифікацій залежно від авторського задуму. Імпліцитно образи пір року втілюються через зображення явищ природи чи людської діяльності в певний період. Здійснюваний у цьому напрямі аналіз сприяє розширенню знань щодо традицій поетичного слововживання та розвитку семантики художнього слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики. Москва : Гнозис, 2005. 326 с.
2. Белозорова Ю. С. Когнитивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові : автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2005. 22 с.
3. Задорожна О. Концепт «час» в українській поетичній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 20 с.
4. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнитивна і комунікативна динаміка [на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя] : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.05 Київ, 2003. 502 с.
5. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*: сб. науч. тр. / под ред. И. А. Стернина. Воронеж, 2001. С. 75–80.
6. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. Москва : Флинта: Наука, 2006. 296 с.
7. Попова З. Д., Стернин И. А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1999. 30 с.

8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
9. Словник української мови / І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Т. 1–11. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 04.04.19).
10. Страхова В. С. Метафора в научному тексті. *Вестник МГЛУ*. Вып. 465. Москва. 2002. С. 165–174
11. Ortony A. Metaphor, language and thought. *Metaphor and thought*. Cambridge, 1993. P. 1–16.
12. Wierzbicka A. Lexicography and conceptual analysis. Ann Arbor : Karoma, 1985. 368p.
13. Wierzbicka A. Semantic, culture and cognition: Universal human concepts in culture – specific configuration. N. Y.; Oxford, 1992. 62 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бабкіна К. Заговорено на любов: збірка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 96 с.
2. Вольвач П. Вірші на розі: Поезії. Київ : Ярославів Вал, 2010. 64 с.
3. Вольвач П. Південний Схід: Поезії. Львів : Кальварія, 2002. 188 с.
4. Вольвач П. Судинна пошта. Поезія. Київ : Ярославів Вал, 2011. 96 с.
5. Вольвач П. Триб: Поезії. Київ : Факт, 2009. 124с.
6. Горобчук Б.-О., Коробчук П., Коцарев О. Цілодобово! Київ : Факт, 2007. 280 с.
7. Даниленко Мар'яна. Іншими очима. Харків : Майдан, 2016. 100 с.
8. Жадан С. Життя Марії. Книга віршів і перекладів. Чернівці : Meridian Czernowitz; Книги – XXI, 2015. 184 с.
9. Кіяновська М. РОЕТУКА – UA Zone. URL: <http://poetyka.uazone.net/-kijanovska/> (дата звернення: 04.04.2019).
10. Лазуткін Д. Колядки й вальси. Тернопіль: Крок, 2014. 180 с.
11. Літпошта: (зб. молодої поезії і не тільки...) / упоряд. М. Шунь, І. Павлюк, О. Жупанський. Київ : Вид-во Жупанського, 2009. 317 с.
12. Маринчак Н. Stor.ua. Харків : Права людини, 2013. 107 с.
13. Мордатенко К. РОМАН. Літописьмо. листопад 2013 – січень 2018. Київ : Київ – Париж – Дакар, 2018. 831 с.
14. Осока Сергій. Poezia.org. URL: <http://poezia.org/ua/personnels/351> (дата звернення: 04.04.2019).
15. Охрімівич А. Замкнутий простір. Поезії. Львів : Кальварія, 2002. 148 с.
16. Тагчин С. Поетичні майстерні. URL: <http://maysterni.com/user.php?id=20&t=1&sf=1> (дата звернення: 04.04.2019).
17. Хворост Люцина. Рівнодення. URL: <http://rivnodennya.in.ua/-khvorost/> (дата звернення: 04.04.2019).

REFERENCES

1. Alefirenko, N. F. (2005). Spomyue problemy semantiki [Controversial Semantic Issues]. Moskva : Gnozis [in Russian].
2. Bielorozova, Yu. S. (2005). Kohnityvno-dyskursyвна kontseptualizatsiia chasu v suchasniy nimetskiiy movi [Cognitive-discursive conceptualization of time in contemporary German]. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
3. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). Slovnyk ukrainskoiy movy: v 11 tt. [The Ukrainian language dictionary]. URL: <http://sum.in.ua/> (accessdate: 04.04.2019) [in Ukrainian].
4. Kahanovska, O. (2003). Tekstovi kontsepty khudozhnoiy prozy: kohnityvna i komunikatyvna dynamika [na materialy frantsuzkoiy romanistyky seredyiny XX storichchia]. [Text conceptions of artistic prose: cognitive and communicative dynamics [on the material of French romantics of the middle of the XX century]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Karasik, V., Sly'shkin, G. (2001). Lingvokulturnyy concept kak edinicza issledovaniya [Linguocultural concept as a unit of study]. Voronezh [in Russian].
6. Maslova, V. (2006). Vvedeniye v kognitivnyuyu lingvistiku. [Introduction to Cognitive Linguistics]. Moskva: Flinta: Nauka [in Russian].
7. Ortony, A. (1993). Metaphor, language and thought. Cambridge [in English].
8. Popova, Z., Sternin, I. (1999). Ponyatiye "koncept" v lingvisticheskix issledovaniyax. [The concept of "concept" in linguistic research]. Voronezh: izd-vo Voronezh. gos. un-ta [in Russian].
9. Selivanova, O. (2010). Linhvistychna entsyklopediia. [Linguistic Encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
10. Straxova, V. (2002). Metafora v nauchnom tekste. [Metaphor in scientific text]. Moskva [in Russian].
11. Wierzbicka, A. (1985). Lexicography and conceptual analysis. Ann Arbor: Karoma [in English].
12. Wierzbicka, A. Semantic, culture and cognition: Universal human concepts i culture – specific configuration. Oxford University Press [in English].
13. Zadorozhna, O. (2008). Kontsept "chas" v ukrainskiiy poetychniiy movi [Concept "time" in the Ukrainian poetic language]. Kyiv [in Ukrainian].

SOURCES

1. Babkina, K. (2017). Zahovoreno na liubov: zbirka [Plotted into love: collection]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub simeinoho dozvillia» [in Ukrainian].
2. Danylenko Mariana. (2016). Inshymy ochyma. [With other eyes]. Kharkiv : Maidan [in Ukrainian].
3. Horobchuk, B.-O., Korobchuk, P., Kotsarev, O. (2007). Tsilodobovo! [Round the clock!]. Kiev: Fakt [in Ukrainian].

4. Kiiianovska, M. POETYKA – UA Zone. URL: <http://poetyka.uazone.net/-kijanovska/> (access date: 04.04.2019) [in Ukrainian].
5. Khvorost Liutsyna. Rivnodennia [Equinox]. URL: <http://rivnodennya.in.ua/-khvorost/> (access date: 04.04.2019) [in Ukrainian].
6. Lazutkin, D. (2014). Koliadky i valsy. [Carols and waltzes]. Ternopil: Krok [in Ukrainian].
7. Marynychak, N. (2013). Stop.ua. Kharkiv: Prava liudyny [in Ukrainian].
8. Mordatenko, K. (2018). ROMAN. Litopysmo. lystopad 2013 – sichen 2018 [ROMAN. Chronicle. November 2013 – January 2018]. Kyiv : Kyiv – Paryzh – Dakar [in Ukrainian].
9. Okhrimovych, A. (2002). Zamknutyi prostir. Poezii. [Closed space. Poetry]. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].
10. Osoka Serhii. Poezia.org. URL: <http://poezia.org/ua/personnels/351> (access date: 04.04.2019) [in Ukrainian].
11. Shun M., Pavliuk I., Zhupanskii O. (2009). Litposhta. [Literarymail]. Kyiv: Vyd-vo Zhupanskoho [in Ukrainian].
12. Tatchyn, S. Poetychnimaisterni. [Poeticworkshops]. URL: <http://maysterni.-com/user.php?-id=20&t=1&sf=1> (access date: 04.04.2019) [in Ukrainian].
13. Volvach, P. (2002). Pivdennyi Skhid: Poezii [The South-east. Poetry]. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].
14. Volvach, P. (2011). Sudynna poshta. Poeziia. [Vascular mail. Poetry]. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
15. Volvach, P. (2009). Tryb. Poeziia. [Trip]. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].
16. Volvach, P. (2010). Virshi na rozi: Poezii. [Poems on the corner: Poetry]. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
17. Zhadan, S. Zhyttia Marii. (2015). Knyha virshiv i perekladiv. [Mary's life. Book of poems and translations]. Chernivtsi: Meridian Czernowitz; Knyhy – XXI [in Ukrainian].

THE CONCEPTUAL SPHERE SEASONS IN THE POETRY OF THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Petrenko Liudmyla Oleksandrivna

Postgraduate Student at Department of Ukrainian Language

V. N. Karazin Kharkiv National University

Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine

The increasing attention to the speech act caused the popularity of the cognitive analysis of linguistic phenomena. The concepts in the language of poetry are vividly imaginative and expressive. The global concept TIME is the key concept in literature, especially in the poetry of the beginning of the 21st century. Temporal imageries are commonly used in the conceptual sphere SEASONS in the poetry of this period.

The purpose of the article is to determine the specifics of the verbalization of its components in Ukrainian poetry of this period. The study considers the definition of the concept, its connection with the consciousness of a native speaker; it provides the views of scientists on the features of the concept's structure. The accent is made on the conceptual metaphor as a mental structure that has cognitive signs of the imagery which appears on the basis of assimilation. The research systematizes the specifics of the linguistic embodiment of the conceptual sphere SEASONS in the poetry of the beginning of the 21st century. We analyzed nuclear and peripheral verbalizers and the frequency of use of season names. In the article, we summarized the implicit and explicit means of representation and contextual compatibility with attributes and predicates. The features of the semantics of temporal lexemes were revealed.

According to the results of the analysis, the meaning of temporal lexemes mostly matches with vocabulary definitions. The core of the conceptual sphere is nouns; adjectives are less frequent. Adverbs and verbs are used rarely to reflect the specifics of the author's thinking. It was established that the expansion of spatial or material semantics played an important role during the representation of the conceptual sphere SEASONS. Often seasons are associated with the biographical time of character in the poetry. The connotation of temporal lexemes varies from positive to negative depending on the context. Metaphorical rethinking demonstrates the inclusion in the poetic text of traditional anthropomorphic imageries, which transform according to the author's plan. The imageries of the seasons are implicitly represented through the phenomena of nature or human activity in a certain period.

Key words: cognitive linguistics, concept, conceptual sphere, seasons, cognitive metaphor.